

PAWEŁ ZARZYŃSKI, ANDRZEJ GRZYWACZ

Kategoryzacja drzew jako pomników przyrody na podstawie ich walorów przyrodniczych, historycznych i społecznych

Designation of trees as the natural monuments based on their natural, historical and social values

ABSTRACT

Zarzyński P., Grzywacz A. 2019. Kategoryzacja drzew jako pomników przyrody na podstawie ich walorów przyrodniczych, historycznych i społecznych. Sylwan 163 (4): 338-347. DOI: <https://doi.org/10.26202/sylwan.2018143>.

Currently in Poland there are 36,570 natural monuments (registry items). 94% of them are trees, growing as individual specimens (28,304 natural monuments), in groups (5,551) and in alleys (525). In total, this gives a number of at least 123,784 monumental trees. All of them now have the same status of a 'natural monument'. Meanwhile, among this huge number of trees there are both average specimens (as for natural monuments) and endowed with special natural and historical as well as social values. The aim of this work was to propose detailed solutions for the categorization of trees as natural monuments by indicating the two new forms of protection for the Polish legislation: the National Natural Monument (a form superior to the existing natural monument) and the European Natural Monument (a form superior to the National Natural Monument and natural monument). The status of the European Natural Monument would receive exceptional trees, not only for the country, but also internationally. The proposed target number of such facilities in Poland could be from 100 to 200. On the other hand, the status of the National Natural Monument would receive trees significantly distinguishable on the scale of the country or region, compared to other natural monuments, nevertheless giving way to natural, historical and social values included in the European Natural Monument category. The estimated target number of such individuals in Poland could be from 1000 to 2000. Dimensional criteria in the form of minimum circumferences of their trunks were determined for 45 species. The age and unusual shape were indicated as additional factors necessary to take into account during assessing the natural values of trees. There are also a number of criteria, that should be taken into account during assessing historical and social values of monumental trees, such as: the existing connections with historical facts and figures, as well as the legends. A group of trees was designated for the new protection forms in the number of 1905 candidates for the National Natural Monument and 183 candidates for the European Natural Monument. Finally patterns of tables to mark them and legislative solutions for defining and setting up the National Natural Monument and the European Natural Monument were proposed.

KEY WORDS

monumental trees, natural monuments, National Natural Monument, European Natural Monument

ADDRESSES

Paweł Zarzyński ⁽¹⁾ – e-mail: pawel.zarzynski@wp.pl
Andrzej Grzywacz ⁽²⁾ – e-mail: andrzej.grzywacz@wl.sggw.pl

⁽¹⁾ ul. K. Jarząbka 20/8, 05-500 Piaseczno⁽²⁾ Katedra Ochrony Lasu i Ekologii, SGGW w Warszawie; ul. Nowoursynowska 159/34, 02-776 Warszawa

Wstęp

Zgodnie z danymi zgromadzonymi w Centralnym Rejestrze Form Ochrony Przyrody administrowanym przez Generalną Dyрекcję Ochrony Środowiska obecnie na terenie Polski znajduje się 36 570 pomników przyrody (pozycji rejestru). Aż 94% z nich to drzewa rosnące jako pojedyncze okazy (28 304 pomniki przyrody), w grupach (5551) oraz w alejach (525). Łącznie daje to liczbę co najmniej 123 784 drzew pomnikowych [Zarzyński 2019]. Wszystkie one mają obecnie jednaki status „pomnika przyrody”. Tymczasem wśród nich znajdują się zarówno okazy przeciętne (jak na pomniki przyrody), jak i obdarzone szczególnymi walorami przyrodniczymi, historycznymi i społecznymi, wydaje się więc zasadne wprowadzenie kategoryzacji drzew objętych tą formą ochrony przyrody. Rozwiązanie takie przyczyniłoby się do skuteczniejszej ochrony najcenniejszych okazów, a także stanowiłoby istotne ułatwienie i wskazówkę, np. podczas podziału funduszy przeznaczonych na ich konserwację i zabezpieczanie. Miałoby ono również duże znaczenie edukacyjne, umożliwiając lepsze zaprezentowanie społeczeństwu oraz popularyzację i promocję najcenniejszych drzew rosnących na terenie naszego kraju.

Wprowadzenie kategoryzacji pomników przyrody po raz pierwszy zaproponowali Grzywacz i Pietrzak [2013]. Autorzy ci dokonali podziału pomnikowych drzew na trzy klasy wartości przyrodniczej i społecznej (m.in. na podstawie obwodów ich pni, dostępności danego okazu, jego znaczenia turystycznego i przesłanek historycznych) oraz wyznaczyli cztery grupy weryfikacyjne, określone (poprzez analogię do zabytków historycznych) cyframi od 0 do 3 (gdzie „0” obejmuje obiekty najcenniejsze). W ich opracowaniu nie przedstawiono jednak konkretnych wytycznych (takich jak np. minimalne obwody pni drzew poszczególnych gatunków predysponujących je do danej grupy weryfikacyjnej) ani szczegółowego sposobu oznaczania poszczególnych kategorii drzew w terenie. Nie podano również sugestii legislacyjnych, dotyczących organów władnych w zakresie przyznawania pomnikowym drzewom poszczególnych kategorii ważności.

Celem pracy było zaproponowanie szczegółowych rozwiązań w zakresie kategoryzacji drzew – pomników przyrody poprzez wskazanie dwóch nowych dla polskiego prawodawstwa form ochrony: Narodowy Pomnik Przyrody (forma nadrzędna w stosunku do istniejącego dzisiaj pomnika przyrody) oraz Europejski Pomnik Przyrody (forma nadrzędna w stosunku do Narodowego Pomnika Przyrody i pomnika przyrody).

Proponowane nowe formy ochrony i ich liczebność

Status Europejskiego Pomnika Przyrody miałyby otrzymać drzewa wyjątkowe nie tylko dla kraju, ale również w skali międzynarodowej. Proponowana docelowa liczba takich obiektów w Polsce mogłaby wynosić od 100 do 200. Natomiast status Narodowego Pomnika Przyrody miałyby otrzymywać drzewa znacząco wyróżniające się w skali kraju lub regionu na tle innych pomników przyrody, niemniej ustępujące walorami przyrodniczymi, historycznymi i społecznymi okazom zaliczanym do kategorii Europejski Pomnik Przyrody. Szacowana docelowa liczba takich obiektów w Polsce mogłaby wynosić od 1000 do 2000. Proponowane liczby stanowią mniej więcej 0,5% (dla Europejskiego Pomnika Przyrody) oraz 5% (dla Narodowego Pomnika Przyrody) wszystkich pojedynczych drzew objętych dziś tą formą ochrony, rosnących na terenie naszego kraju. Zdaniem autorów proporcja taka skutecznie podkreśliłaby unikalność tych tworców przyrody i przyczyniłaby się do ich lepszej ochrony oraz skuteczniejszej popularyzacji.

Walory przyrodnicze – kryterium wymiarowe

Jedynym w pełni mierzalnym kryterium dotyczącym przyznawania drzewom statusu pomnika przyrody są ich wymiary, a dokładniej – tzw. pierśnicowy (czyli mierzony na wysokości 1,3 m od poziomu gruntu) obwód pnia. Było ono stosowane od dawna jako przesłanka do ustanawiania tej formy ochrony [Rabiński 1992; Instrukcja... 1996; Kujawa-Pawlaczyk, Pawlaczyk 1998, 1999; Ruciński 1998; Grzywacz, Pietrzak 2013]. Oficjalne, prawnie obowiązujące obwody minimalne dla poszczególnych gatunków drzew zostały określone dopiero w Rozporządzeniu... [2017]. Wartości te są jednak stosunkowo niskie (tab.) w porównaniu ze wspomnianymi już wcześniejszymi (nieoficjalnymi) propozycjami. Zapewne rozwiązanie takie zostało podyktowane chęcią umożliwienia objęcia tą formą ochrony jak największej liczby drzew, niemniej sprawiło, że obecnie na terenie Polski znajdują się co najmniej setki tysięcy drzew mogących pretendować do statusu pomnika przyrody (a więc takich, których pnie spełniają minimalne kryteria wymiarowe). Jest więc możliwe, że liczba pomników przyrody w najbliższych latach znacząco wzrośnie. Tym bardziej pilna wydaje się potrzeba dokonania kategoryzacji drzew – pomników przyrody w celu wyodrębnienia, popularyzacji, lepszej troski i ochrony węższej grupy okazów o szczególnie wybitnych walorach przyrodniczych.

Za podstawę do określenia dla poszczególnych gatunków drzew minimalnych obwodów predysponujących je do statusu Narodowego Pomnika Przyrody i Europejskiego Pomnika Przyrody posłużył autorom niniejszej pracy Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody (CRFOP) – zawierający bazę pomników przyrody opracowaną na podstawie bardzo szeroko zakrojonej inwentaryzacji terenowej przeprowadzonej w latach 2014-2015 na zlecenie Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska. Znajdujące się tam pojedyncze drzewa pomnikowe (28 304 okazy) zostały pogrupowane według gatunków i uszeregowane rosnąco według obwodów ich pni. Jako obwód predysponujący do statusu Narodowego Pomnika Przyrody zaproponowano jego wielkość osiągniętą przez około 5% najgrubszych drzew z bazy CRFOP, zaś jako obwód predysponujący do statusu Europejskiego Pomnika Przyrody – wielkość tego parametru osiągniętą przez 0,5% najgrubszych drzew z bazy CRFOP. Wartości te zaokrąglono dla ich łatwiejszego zapamiętania i stosowania. Nieco surowsze kryteria zastosowano wobec gatunków obcego pochodzenia, których okazy są sadzone w Polsce od stosunkowo niedawna i nie zdążyły osiągnąć właściwych sobie maksymalnych rozmiarów. Dokonano obliczeń dla 45 gatunków najliczniej reprezentowanych wśród rosnących w Polsce pojedynczych drzew – pomników przyrody wraz z szacunkową liczbą potencjalnych kandydatów do objęcia na tej podstawie nowymi formami ochrony (tab.).

Według bazy danych CRFOP na terenie Polski znajduje się obecnie co najmniej 1888 okazów reprezentujących uwzględnione w niej 45 gatunków drzew mogących pretendować na podstawie zaproponowanych kryteriów wymiarowych do statusu Narodowego Pomnika Przyrody i 175 okazów stanowiących kandydatów na Europejski Pomnik Przyrody. Dodatkowo wśród pozostałych gatunków drzew pomnikowych (nieuwzględnionych w tabeli) autorzy wytypowali 27 wyróżniających się obwodami pni okazów mogących pretendować do statusu Narodowego Pomnika Przyrody. Są to: *Abies cephalonica* Loudon (1 drzewo), *Acer cappadocicum* Gled. (1), *Carya ovata* (Mill.) K. Koch (1), *Castanea sativa* Mill. (1), *Chamaecyparis lawsoniana* Parl. (2), *Chamaecyparis pisifera* (Siebold & Zucc.) Endl. (1), *Corylus colurna* L. (1), *Crataegus monogyna* Jacq. (1), *Magnolia acuminata* (L.) L. (1), *Malus sylvestris* Mill. (1), *Metasequoia glyptostroboides* Hu & W. C. Cheng (1), *Morus alba* L. (1), *Phellodendron amurense* Rupr. (1), *Populus canescens* (Aiton) Sm. (1), *Populus tremula* L. (5), *Pterocarya fraxinifolia* Spach (2), *Quercus cerris* L. (1), *Sequoiadendron giganteum* (Lindl.) J. Buchh. (1), *Taxodium distichum* (L.) Rich. (1), *Tilia × euchlora* K. Koch (1) i *Tsuga canadensis* (L.) Carrière (1). Wytypowano również 8 okazów mogących pretendować do

Tabela.

Minimalny obwód pnia (Omin [cm]) i liczba drzew w Polsce (N) będących obecnie pomnikami przyrody (jako pojedyncze drzewa) oraz spełniających warunek uznania za Narodowy Pomnik Przyrody oraz Europejski Pomnik Przyrody (propozycje)

Minimum trunk circumferences (Omin [cm]) and number of trees in Poland (N) with are currently nature monuments (as single trees) or meet criteria for designation as National Natural Monument and European Natural Monument (proposals)

	Pomnik przyrody Natural monument		Narodowy Pomnik Przyrody National Natural Monument		Europejski Pomnik Przyrody European Natural Monument	
	Omin	N	Omin	N	Omin	N
	<i>Quercus robur</i> L.	300	11 225	600-800	986	>800
<i>Tilia cordata</i> Mill.	300	3 236	600-800	234	>800	20
<i>Fagus sylvatica</i> L.	300	1 911	500-700	119	>700	7
<i>Fraxinus excelsior</i> L.	250	1 481	500-700	49	>700	4
<i>Pinus sylvestris</i> L.	250	1 123	400-500	30	>500	6
<i>Ulmus laevis</i> Pall.	200	786	550-700	26	>700	6
<i>Acer platanoides</i> L.	250	771	450-550	27	>550	3
<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	250	511	450-550	17	>550	5
<i>Platanus × hispanica</i> Münchh.	300	458	600-800	49	>800	6
<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	250	383	450-550	19	>550	3
<i>Quercus petraea</i> (Matt.) Liebl.	300	352	550-700	20	>700	4
<i>Taxus baccata</i> L.	50	350	250-350	32	>350	3
<i>Picea abies</i> (L.) H. Karst.	250	343	400-500	6	>500	2
<i>Tilia platyphyllos</i> Scop.	300	335	600-800	17	>800	3
<i>Carpinus betulus</i> L.	200	330	450-600	6	>600	1
<i>Populus alba</i> L.	300	289	600-800	55	>800	5
<i>Larix decidua</i> Mill.	250	261	400-500	9	>500	1
<i>Populus nigra</i> L.	350	184	600-800	24	>800	4
<i>Betula pendula</i> Roth	200	155	300-400	8	>400	8
<i>Ginkgo biloba</i> L.	150	139	400-500	4	>500	2
<i>Salix alba</i> L.	300	138	600-800	19	>800	2
<i>Acer saccharinum</i> L.	–	137	500-600	8	>600	2
<i>Ulmus minor</i> Mill.	150	137	500-600	8	>600	2
<i>Juniperus communis</i> L.	50	131	150-200	5	>200	9
<i>Pseudotsuga taxifolia</i> Britton	250	128	400-500	10	>500	–
<i>Alnus glutinosa</i> (L.) Gaertn.	250	122	400-500	7	>500	4
<i>Ulmus glabra</i> Huds.	200	117	500-600	10	>600	–
<i>Quercus rubra</i> L.	–	114	500-600	4	>600	–
<i>Pinus strobus</i> L.	200	113	400-500	6	>500	1
<i>Pyrus communis</i> L.	150	97	350-450	11	>450	3
<i>Liriodendron tulipifera</i> L.	200	95	450-550	3	>550	–
<i>Thuja occidentalis</i> L.	100	81	300-400	4	>400	1
<i>Thuja plicata</i> Donn ex D. Don	150	78	400-500	2	>500	1
<i>Robinia pseudocacia</i> L.	–	76	450-550	5	>550	–
<i>Pinus nigra</i> J. F. Arnold	250	67	350-450	5	>450	–
<i>Abies alba</i> Mill.	250	65	400-500	3	>500	–
<i>Populus × canadensis</i> Moench	350	63	600-800	6	>800	–
<i>Salix fragilis</i> L.	300	58	600-800	10	>800	1
<i>Sorbus torminalis</i> (L.) Crantz	–	49	250-350	2	>350	–

Tabela ciąg dalszy.

	Pomnik przyrody Natural monument		Narodowy Pomnik Przyrody National Natural Monument		Europejski Pomnik Przyrody European Natural Monument	
	Omin	N	Omin	N	Omin	N
	<i>Acer campestre</i> L.	150	48	400-500	3	>500
<i>Cerasus avium</i> (L.) Moench	100	43	250-300	6	>300	4
<i>Larix decidua</i> Mill. subsp. <i>polonica</i> (Racib.) Domin	250	42	350-450	4	>450	–
<i>Tilia tomentosa</i> Moench	–	32	500-600	4	>600	–
<i>Gleditsia triacanthos</i> L.	250	31	350-450	3	>450	–
<i>Juglans nigra</i> L.	200	30	450-550	3	>550	–

statusu Europejskiego Pomnika Przyrody. Są to przedstawiciele gatunków: *Castanea sativa* Mill. (2 drzewa), *Cercidiphyllum japonicum* Siebold & Zucc. (1), *Morus alba* L. (2), *Morus nigra* L. (1) i *Populus tremula* L. (2). Łącznie daje to liczbę 1905 kandydatów na Narodowy Pomnik Przyrody i 183 kandydatów na Europejski Pomnik Przyrody.

Należy podkreślić, że dane te wymagają dokładnego zweryfikowania w terenie. Można bowiem przypuszczać, że niektóre z drzew nie spełniają w rzeczywistości zaproponowanych wymagań wymiarowych, a faktyczne obwody ich pni zmierzone zgodnie z przyjętymi w dendrometrii zasadami okażą się niższe od założonych wartości progowych.

Warto zaznaczyć, że kolejnym kryterium przyrodniczym, które należałoby uwzględnić przy kategoryzacji drzew pomnikowych, jest wiek osiągnięty przez poszczególne okazy. Egzemplarze szczególnie sędziwe, a zwłaszcza osobniki rekordowe pod tym względem w skali kraju, zasługują bowiem na objęcie ich wyższymi formami ochrony. Problem polega jednak na tym, że tylko dla nieznacznej części drzew – pomników przyrody określono dotąd ich wiek przy pomocy wiarygodnych naukowych metod [Pacyniak 1992]. Poza tym niemal wszystkie wyróżniające się pod tym względem okazy spełniają jednocześnie zaproponowane wyżej kryteria wymiarowe. Jako wyjątek od tej reguły można wskazać skarłowaciałe sosny zwyczajne rosnące w Pieninach na szczycie Sokolicy. Wiek tych drzew określono na co najmniej 500 lat [Niedzielska 2001] i są one najprawdopodobniej najstarszymi znanymi przedstawicielami swojego gatunku rosnącymi na terenie kraju. Sosny te nie wymagają jednak ochrony jako pomniki przyrody, gdyż znajdują się na terenie Pienińskiego Parku Narodowego (czyli są objęte obszarową, a nie indywidualną formą ochrony). Najbardziej znany okaz został bardzo poważnie uszkodzony na początku września 2018 roku w trakcie akcji ratowniczej prowadzonej przez helikopter i nie wiadomo, jak wpłynie to na jego stan zdrowotny.

Kolejnym kryterium przyrodniczym predystynującym dany okaz do objęcia proponowanym wyższym statusem ochrony może być jego unikalny pokrój powstały na skutek działania sił natury i/lub działania człowieka. Jako przykłady można wymienić tutaj sosnę „Ośmiornica” z Proszowa, „Sosnę na szczudłach” z Wełcza oraz „Kroczącą sosnę” z Kuźnicy Żelichowskiej. Okazy takie zasługują na status Narodowego Pomnika Przyrody, stanowią bowiem ciekawostkę przyrodniczą o potencjalnie dużych i wyjątkowych walorach turystycznych.

Walory historyczne

Znacznie trudniejsze do precyzyjnego wskazania niż zaproponowane wyżej kryteria wymiarowe są wskaźniki, które mogłyby służyć do oceny walorów historycznych poszczególnych drzew pom-

nikowych. Z wieloma okazami powiązane są bowiem postacie i fakty historyczne. Powiązania te mogą być poparte zapiskami w archiwalnych dokumentach potwierdzającymi ich autentyczność, mogą być też prawdopodobne, choć trudne lub wręcz niemożliwe do zweryfikowania, a także nieprawdziwe (ta sytuacja często ma miejsce w przypadku drzew łączonych z postaciami i faktami z początków państwowości polskiej, czyli z czasów, gdy drzewa te jeszcze nie istniały). Te ostatnie należy więc traktować w kategorii mitów i legend, niemniej wciąż podkreślających wyjątkowość danego okazu. Przesłanką pozwalającą na wzmiankowanie o wartości historycznej drzewa może być również jego nazwa własna. Nieliczne okazy (np. dąb „Bartek” z Zagnańska, „Dąb Bażyńskiego” z Kadyn) mają również udokumentowaną historię w postaci licznych wzmianek w literaturze pochodzących z okresu sprzed II wojny światowej, a nawet z XIX wieku.

Jako przesłanki mające wskazywać na wartość historyczną predysponującą drzewo do objęcia statusem Europejskiego Pomnika Przyrody można wskazać [Borkowski 2014; Zarzyński i in. 2016]:

- powiązanie z postacią historyczną znaną na arenie międzynarodowej (np. władca kraju, postać zasłużona w dziejach wielu narodów) poprzez istnienie zapisku historycznego („Dąb Piotrowy” z Toporowa, dąb „Kościuszkowski” z Ruszczy) i/lub legendy (dąb „Chrobry” z Piotrowic, „Sosna Sobieskiego” z Żołyni), które je z nią łączy;
- istnienie szczególnie dużej liczby związanych z nim faktów historycznych, legend czy opowieści (dąb „Bartek” z Zagnańska, lipa „Okręt” z Motarzyna, „Lipa Skarbowa” z Prostyni);
- upamiętnianie przez dany okaz szczególnych wydarzeń lub miejsc historycznych (np. jałowiec pospolity z Bełzca rosnący w pobliżu obozu zagłady z czasów II wojny światowej);
- ich nazwa własna związana z wybitną postacią lub wydarzeniem („Klon Solarzy” z Zatomia, dąb „Jan Kazimierz” z Bąkowa).

Jako przesłanki mające wskazywać na wartość historyczną predysponującą drzewo do objęcia statusem Narodowego Pomnika Przyrody można wskazać [Borkowski 2014; Zarzyński i in. 2016]:

- powiązanie z postacią historyczną znaną w skali kraju lub regionu (np. władca dzielnicy, mąż stanu itp.) poprzez istnienie zapisków lub legend, które je z nią łączy (lipa „Księżna Anna” z Klinisk, „Dąb Wybickiego” z Będomina, „Dąb Pücklera” z Szydłowca Śląskiego);
- istnienie związanej z nim legendy i/lub faktu historycznego (dąb „Bolko” z Hniszowa, lipa św. Ottona z Szadzka);
- upamiętnianie przez dany okaz wydarzeń lub miejsc historycznych o znaczeniu lokalnym (np. klon jawor im. Hansa Paasche z Przesiek);
- nazwa własna o znaczeniu regionalnym lub lokalnym (dąb „Władek z Zagrzeby” z Karczmisk, „Dąb na Folwarku” z Ubiadu).

Należy zaznaczyć, że zdecydowana większość drzew spełniających powyższe warunki ma jednocześnie pnie o gabarytach odpowiadających zaproponowanym wcześniej kryteriom przyrodniczym (minimalne obwody pni), tak więc ich walory historyczne mogą być dodatkowym argumentem za objęciem ich wzmiankowanymi nowymi, wyższymi formami ochrony.

Walory społeczne

Równie trudne do jednoznacznej oceny jak walory historyczne są walory społeczne poszczególnych pomnikowych drzew. W tym przypadku wskaźnikami mogą być: stopień znajomości danego okazu w społeczeństwie, dostępność (odległość od uczęszczanych dróg i ścieżek), obecna przy nim infrastruktura turystyczna czy powiązanie z kultem religijnym.

Jako przesłanki mające wskazywać na wartość społeczną predysponującą drzewo do objęcia statusem Europejskiego Pomnika Przyrody można wskazać sytuacje, gdy [Borkowski 2014; Zarzyński i in. 2016]:

- drzewo jest powszechnie znane w skali kraju, a nawet poza jego granicami, wymienia się je w międzynarodowych rejestrach drzew pomnikowych (dąb „Bartek” z Zagnańska, cis z Henrykowa Lubańskiego);
- drzewo jest celem wycieczek i popularnym obiektem turystycznym o znaczeniu co najmniej krajowym (dęby z Rogalina, dąb „Chrobry” z Piotrowic);
- dla drzewa stworzono infrastrukturę turystyczną, np. ścieżkę edukacyjną (sosna „Waligóra” z Kłępska);
- drzewo jest związane z kultem religijnym o dużym zasięgu (lipa z Cielętnik, lipa z Czarnego Potoku).

Jako przesłanki mające wskazywać na wartość społeczną predysponującą drzewo do objęcia statusem Narodowego Pomnika Przyrody można wskazać sytuacje, gdy [Borkowski 2014; Zarzyński i in. 2016]:

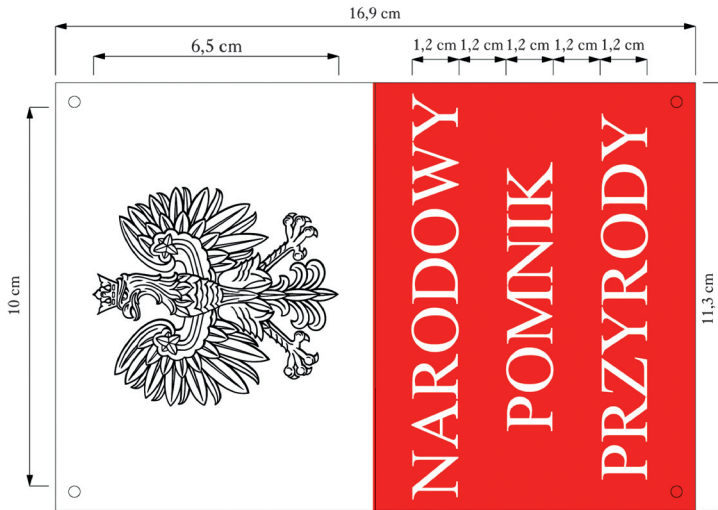
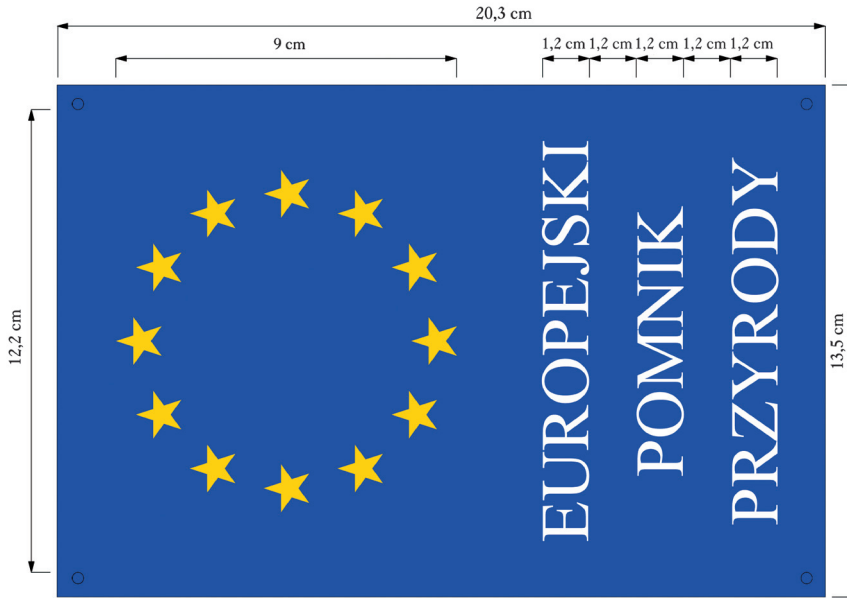
- drzewo jest dobrze znane w skali regionu;
- drzewo stanowi lokalną atrakcję turystyczną;
- dla drzewa stworzono podstawową infrastrukturę turystyczną, np. tablicę informacyjną, drogowskazy;
- drzewo jest związane z kultem religijnym o lokalnym zasięgu (sosna z Pogorzeli, lipa „Błogosławiona” z Falkowej).

Wiele drzew spełniających powyższe warunki ma jednocześnie pnie o gabarytach odpowiadających zaproponowanym wcześniej kryteriom przyrodniczym (minimalne obwody pni), tak więc ich walory społeczne mogą być dodatkowym argumentem za objęciem ich wzmiankowanymi nowymi, wyższymi formami ochrony.

Propozycja oznaczenia w terenie nowych form ochrony drzew

Drzewa objęte proponowanymi formami ochrony przyrody powinny zostać oznaczone w widoczny sposób w terenie, analogicznie jak obecnie dzieje się z pomnikami przyrody. Według Rozporządzenia... [2004] te ostatnie są obecnie oznaczane za pomocą umieszczanych na ich pniach lub w ich pobliżu (np. na słupku) tablic. Tablica taka wykonana jest z masy plastycznej sporządzonej ze spienionego polichlorku winylu (PCV), blachy ocynkowanej stalowej lub blachy aluminiowej. Ma kształt prostokąta o wysokości 13,5 i szerokości 9 cm. Tło tablicy jest koloru zielonego, zaś w jej górnej części umieszczono symetrycznie wizerunek białego orła w koronie (godło państwowe) o wysokości i szerokości 8 cm. W dolnej części tablicy jest umieszczony symetrycznie w dwóch rzędach napis „POMNIK PRZYRODY” o wysokości liter 1 cm, w kolorze białym. Odległość między wizerunkiem orła w koronie a napisem, pomiędzy pierwszym i drugim rzędem napisu oraz pomiędzy drugim rzędem napisu a dolną krawędzią tablicy wynosi 1 cm. Odległość wizerunku orła w koronie od górnej krawędzi tablicy wynosi 0,5 cm.

Autorzy niniejszej pracy proponują analogiczne oznaczenia dla nowych form ochrony przyrody (ryc.). W przypadku Narodowego Pomnika Przyrody byłaby to tablica wykonana z masy plastycznej sporządzonej ze spienionego polichlorku winylu (PCV), blachy ocynkowanej stalowej lub blachy aluminiowej. Miałaby kształt prostokąta o wysokości 16,9 i szerokości 11,3 cm (co stanowi 125% wymiarów tablicy obecnego pomnika przyrody). Górna połowa tablicy (8,4×11,3 cm) byłaby biała, dolna połowa (8,4×11,3 cm) czerwona (odcienie barwy zgodne z kolorystyką pol-

Ryc.

Specyfikacja proponowanych tablic do oznaczenia Narodowego Pomnika Przyrody i Europejskiego Pomnika Przyrody
 Specification of the table to designate the National Natural Monument and European Natural Monument

skiej flagi państwowej). Na górnej połowie tablicy umieszczono by symetrycznie czarne kontury orła w koronie (godła państwowego) o wysokości i szerokości 6,5 cm. W dolnej części tablicy byłby umieszczony symetrycznie w trzech rzędach napis „NARODOWY POMNIK PRZYRODY” o wysokości liter 1,2 cm w kolorze białym. Odległość między wizerunkiem orła w koronie a napisem, pomiędzy poszczególnymi rzędami napisu oraz pomiędzy trzecim rzędem napisu a dolną krawędzią tablicy wynosiłby 1,2 cm.

Europejski Pomnik Przyrody byłby oznaczany w terenie tablicą wykonaną z masy plastycznej sporządzonej ze spienionego polichlorku winylu (PCV), blachy ocynkowanej stalowej lub blachy aluminiowej. Tablica miałaby kształt prostokąta o wysokości 20,3 i szerokości 13,5 cm (co stanowi 150% wymiarów tablicy obecnego pomnika przyrody). Tło tablicy byłoby koloru niebieskiego (odcień barwy zgodny z kolorystyką flagi Unii Europejskiej), zaś w jej górnej części umieszczono by symetrycznie 12 pięcioramiennych gwiazd w okręgu (zgodnie ze wzorem na fladze Unii Europejskiej) o wysokości i szerokości 9 cm. W dolnej części tablicy byłby umieszczony symetrycznie w trzech rzędach napis „EUROPEJSKI POMNIK PRZYRODY” o wysokości liter 1,2 cm w kolorze żółtym (zgodnie z odcieniem gwiazd na fladze Unii Europejskiej). Odległość między okręgiem gwiazd a napisem, pomiędzy poszczególnymi rzędami napisu oraz pomiędzy trzecim rzędem napisu a dolną krawędzią tablicy wynosiłby 1,2 cm.

Propozycje rozwiązań legislacyjnych

Zgodnie z Ustawą... [2004] pomniki przyrody są zdefiniowane jako „pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głązy narzutowe oraz jaskinie” (art. 40). Ustawa precyzuje również, że „ustanowienie pomnika przyrody (...) następuje w drodze uchwały rady gminy” (art. 44.1). Analogiczne regulacje prawne są konieczne w przypadku proponowanych w niniejszej pracy nowych form ochrony przyrody – niezbędne jest ich zdefiniowanie oraz określenie organu władnego do ich ustanawiania.

Autorzy niniejszej pracy proponują nowe rozwiązania legislacyjne. Narodowymi Pomnikami Przyrody byłyby pojedyncze twory przyrody żywej lub ich skupiska o szczególnej w skali kraju lub regionu wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych. Ustanowienie Narodowego Pomnika Przyrody następowaloby w drodze rozporządzenia dyrektora Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska (rozwiązanie analogiczne jak obecnie w przypadku rezerwatów przyrody) Z kolei Europejskimi Pomnikami Przyrody byłyby pojedyncze twory przyrody żywej lub ich skupiska o najwyższej, unikalnej w skali międzynarodowej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych. Ustanowienie Europejskiego Pomnika Przyrody następowaloby w drodze rozporządzenia ministra właściwego do spraw środowiska (rozwiązanie analogiczne jak obecnie w przypadku parków narodowych) lub przez dyrektora Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska.

W tym miejscu należy przypomnieć, że w Polsce znajduje się również 2190 pomników przyrody niebędących drzewami (według danych CRFOP). Są wśród nich m.in. głązy narzutowe, skałki, źródła i tzw. powierzchniowe pomniki przyrody ze stanowiskami rzadkich gatunków roślin,

zwierząt i grzybów, w tym grzybów zlichenizowanych. Niewykluczone, że dla obiektów tych również wskazane byłoby opracowanie wytycznych w zakresie ich kategoryzacji.

Podsumowanie

Rozwiązania zaproponowane w niniejszej pracy mogą zostać wykorzystane do wprowadzenia w życie kategoryzacji drzew – pomników przyrody. Zadanie to wydaje się w pełni uzasadnione dla zapewnienia skuteczniejszej ochrony oraz spopularyzowania i podkreślania wyjątkowej rangi tych unikalnych obiektów przyrodniczych. Co więcej, nie wydaje się ono specjalnie trudne ani kosztowne. Konieczna byłaby jedynie terenowa inwentaryzacja wybranej grupy drzew połączona z ich oznakowaniem w terenie oraz sporządzeniem stosownej dokumentacji. Równolegle należałoby wdrożyć niezbędne zmiany legislacyjne (np. na drodze rozporządzenia ministra właściwego dla spraw środowiska) oraz wprowadzić nowe formy ochrony przyrody do bazy CRFOP. Ze względów edukacyjnych i popularyzatorskich wskazane byłoby również przygotowanie publikacji w formie przewodników po najcenniejszych okazach drzew w celu przybliżenia ich społeczeństwu i zapewnienia łatwiejszego dostępu dla turystów. Wprowadzenie w życie rozszerzonej kategoryzacji drzew – pomników przyrody jest wskazane dla zapewnienia tym wyjątkowym organizmom lepszej ochrony oraz podkreślenia ich roli przyrodniczej, historycznej i społecznej.

Literatura

- Borkowski K. 2014. Polskie drzewa. DALPO, Poznań.
- Grzywacz A., Pietrzak J. 2013. Drzewa – pomniki przyrody. Polskie Towarzystwo Leśne, Warszawa.
- Instrukcja sporządzania programu ochrony przyrody w nadleśnictwie. 1996. Załącznik nr 11 do Instrukcji Urządzenia Lasu. Wydawnictwo „Fundacja SGGW”, Warszawa.
- Kujawa-Pawlaczyk J., Pawlaczyk P. 1998. Otulina Drawieńskiego Parku Narodowego. Inwentaryzacja przyrodnicza z programem ochrony przyrody. Maszynopis.
- Kujawa-Pawlaczyk J., Pawlaczyk P. 1999. Cedyński Park Krajobrazowy. Operat ochrony ekosystemów leśnych do Planu Ochrony Parku. Maszynopis.
- Niedzielska B. 2001. Wiek sosen reliktowych na Sokolicy w Pienińskim Parku Narodowym. Sylwan 145 (1): 57-62.
- Pacyniak C. 1992. Najstarsze drzewa w Polsce. Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa.
- Rabiński J. A. 1992. Obwody drzew typowanych do objęcia ochroną prawną, jako pomników przyrody. W: Chachulski Z. [red.]. Chirurgia drzew. Wydawnictwo LEROVIL, Agencja Wydawniczo-Reklamowa, Otwock.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie kryteriów uznawania tworów przyrody żywej i nieożywionej za pomniki przyrody (na podstawie art. 40 ust. 3 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. 2017. Dz. U., poz. 2134, z późn., zm. 2.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 10 grudnia 2004 r. w sprawie wzorów tablic. 2004. Dz. U. Nr 268, poz. 2665.
- Ruciński P. 1998. Motywy i kryteria uznawania tworów przyrody za pomniki. Las Polski 23: 7-10.
- Ustawa o ochronie przyrody. 2004. Dz. U. Nr 92, poz. 880.
- Zarzyński P. 2019. Liczba pomników przyrody i drzew pomnikowych w Polsce z podziałem na gatunki drzew na podstawie inwentaryzacji Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska z lat 2014-2015. Sylwan 163 (3): 248-257. DOI: <https://doi.org/10.26202/sylvan.2018142>.
- Zarzyński P., Tomusiak R., Borkowski K. 2016. Drzewa Polski. Najgrubsze. Najstarsze. Najśynniejsze. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.